

Powstanie pieniądza i społeczeństwa klasowego: pisma Johna F. Henry'ego

Alla Semenova

State University of New York, Potsdam

L. Randall Wray

Levy Economics Institute of Bard College

Tłumaczenie z języka angielskiego: Iwona Ostrowska

Tekst w oryginale ukazał się pt. *The Rise of Money and Class Society: The Contributions of John F. Henry*, „Working Paper”, no. 832, 2015; http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_832.pdf.

Wprowadzenie

Wyniszczające tendencje społecznej i ekonomicznej nierówności w uprzemysłowionych krajach rozwiniętych są przedmiotem rosnącej liczby publikacji – zarówno z dziedziny ekonomii, jak i powstających poza nią [Piketty; Taibbi; Stiglitz; *Aftershock*; Wilkinson and Pickett]. Chociaż doświadczenie wielkiej recesji wraz z towarzyszącą dyskusją o groteskowych poziomach nierówności dały wyraźnie do zrozumienia, że współczesna tendencja rosnącej dysproporcji dochodów oraz bogactwa jest nie do utrzymania i powinna zostać opanowana, a wręcz odwrócona, niewielu badaczy analizowało samą naturę socjoekonomicznej nierówności. Czy jej powstanie było elementem naturalnego – a więc nieuniknionego – rozwoju społeczeństw? Czy nierówność jest wrodzoną – a przez to niezbywalną – cechą porządku socjoekonomicznego?

Tym, którzy uznali, że nierówność jest naturalna i nieuchronna, John Henry [“The Social”] ma do zaprezentowania przekonujący opis nie-całkiem-naturalnych narodzin socjoekonomicznych różnic i klas w starożytnym Egipcie. W rzeczywistości artykuł Henry'ego jasno ukazuje, że początki tamtejszej nierówności były raczej konsekwencją *wypadku* historycznego (aczkolwiek dziejącego się stopniowo), a nie elementem naturalnego biegu dziejów. Zaistniała przypadkowo nierówność została następnie sementowana i utrwalona, zyskując powszechną opinię „normalnego”, a zatem zawsze obecnego atrybutu społeczeństw.

Rola ideologii w racjonalizowaniu i podtrzymywaniu status quo w społeczeństwach cechujących się nierównością to zagadnienie, którym Henry zajmuje

się z nie mniejszą pasją niż samym powstaniem nierówności [*The Making*]. Henry analizuje początki tej ideologii w społeczeństwach zachodnich, uwzględniając w swoich badaniach rozbudowane, teoretyczne uzasadnienie nierównej dystrybucji bogactwa dokonane przez Johna Locke'a [Kelton et al.]. W swoim studium przypadku starożytnego Egiptu Henry [“The Social”] pokazuje, że ideologia religijna odegrała zasadniczą rolę w umotywowaniu nowo powstających hierarchicznych struktur społecznych.

Ostateczna i rozstrzygająca teza Henry'ego głosi, że powstanie społeczeństwa klasowego i nierówności zbiegło się w czasie z genezą pieniądza, więc ten ostatni miał zasadniczy udział w tworzeniu, utrzymywaniu i zaostrzaniu nierówności oraz podziałów klasowych w społeczeństwach [“The Social”]. Mówiąc w uproszczeniu: gdy tylko na horyzoncie pojawia się pieniądz, można zaobserwować powstawanie społeczeństwa klasowego i nierówności socjoekonomicznych. Pieniądz, społeczeństwo klasowe i nierówność uobecniają się równolegle i, jak się wydaje, wzajemnie wspierają swój rozwój.

Uważamy, że dokonany przez Henry'ego opis powstania pieniądza, klas społecznych i nierówności w starożytnym Egipcie ma istotne implikacje dla dzisiejszej dyskusji wokół rosnących nierówności dochodów i bogactwa w rozwiniętych, uprzemysłowionych gospodarkach. Po pierwsze i najważniejsze, istnienie socjoekonomicznej nierówności nie ma w sobie nic naturalnego. Po drugie, obecna tendencja do pogłębiania się nierówności dochodów i bogactwa może – i powinna – zostać odwrócona. Chociaż nie staramy się udowodnić, że w rozwiniętych, uprzemysłowionych

społeczeństwach idealna równość jest możliwa lub pożądana (z powodów, które wykraczają poza zainteresowania tej pracy), utrzymujemy, że obecny stan nierówności dochodów może i powinien zostać uzdrowiony poprzez użycie nowoczesnego pieniądza na rzecz interesu ogółu, zgodnie z zasadami nowoczesnej teorii monetarnej (Modern Money Theory – MMT) [*Modern Money; From the State; Central Bank; Outside; “The Reality”*].

Powyższe stwierdzenia nieuchronnie kierują nas w stronę dyskusji o pieniądzu, jego pochodzeniu i naturze oraz wyjściowej relacji pieniądza, władzy i nierówności. Chociaż prawdą jest, że nierówności i społeczeństwo klasowe rozwijały się ramię w ramię, wzajemnie wzmacniając swój status, prowokujący nierówności charakter pieniądza mógłby zostać w dużym stopniu (choć na pewno nie w całości) osłabiony i odmieniony, pod warunkiem że skorzystano by z wytycznych MMT. W tym scenariuszu pieniądz służy wyższemu celowi społecznemu, czyli podniesieniu standardu życia większości mieszkańców planety. W ten sposób – zamiast odejścia od instytucji pieniądza – MMT proponuje, aby wreszcie wykorzystać go na rzecz wyższego dobra ogółu.

Kolejną część tej pracy rozpoczniemy od dyskusji o naturze pieniądza i zaprezentujemy dwie rywalizujące perspektywy, którymi są czartalizm i metalizm – poświęcając więcej uwagi tej pierwszej. W ten sposób podsumujemy wnioski grupy myślicieli, którzy odegrali zasadniczą rolę w rozwinięciu się podejścia czartalistycznego. Następnie zaprezentujemy dwa historyczne studia przypadków genezy pieniądza w starożytnej Grecji i w starożytnym Egipcie, ukazując zwrotność relacji powstania pieniądza, społeczeństwa klasowego i nierówności. Wskażemy, że ideologie, między innymi religijne, odegrały zasadniczą rolę w powstaniu pieniądza, klas i nierówności w obu analizowanych regionach. Artykuł podsumujemy zwięzłym omówieniem wykorzystania nowoczesnego pieniądza na rzecz interesu ogółu – odwrócenia obecnych tendencji pogłębiania się nierówności dochodów i bogactwa – zgodnie z zasadami MMT.

Czartalizm i metalizm: przegląd stanowisk

Jednym z pierwszych badaczy, którzy rozróżnili podejścia ortodoksyjnych „metalistów” i heterodoksyjnych „czartalistów” do natury i genezy pieniądza, był Charles Goodhart [Goodhart]. John Henry, podążający za śladem Geoffreya Inghama [“Money”; ““Babylonian””; *The Nature*], jest twórcą pokrewnego rozróżnienia teorii: „teorie, które postrzegają pieniądz jako osiągnięcie techniczne (metalizm), i te sugerujące, że jest on relacją społeczną (czartalizm)” [“The Social” 78].

W ujęciu metalistycznym pieniądz powstaje wtedy, gdy towar służy jako uniwersalny środek wymiany (np. kruszec srebra lub złota) na rynkach sektora

prywatnego. Pieniądz jest spontanicznym wytworem sektora prywatnego, dążącym do przewyższenia ekonomicznej nieefektywności wymiany bezwzględnej. Chociaż metalizm koncentruje się przede wszystkim na pieniądzu jako środku wymiany, przedstawiciele metalizmu nie twierdzą, że jest to jedyna funkcja pieniądza, ani nie są zwolennikami powrotu do standardu złota. Jednak wizja metalistyczna łączy się bezpośrednio z konkretnymi zasadami politycznymi, na przykład z poglądem, że wartość pieniądza jest sprzężona z jego niedoborem [“Conclusion”]¹.

Poza błędnym przekonaniem, że pieniądz jest *przedmiotem*, metalizm lansuje koncepcję „podstawowej równości uczestników relacji wymiany” [“The Social” 78]. „Ponieważ wymiana musi być dobrowolna, aby wszystkie strony mogły odnieść pożytek, żadne mechanizmy przymusu, które negowałyby wolność wyboru, nie mają racji bytu” [78]. Henry przypomina zatem, że metalistyczny opis genezy pieniądza z konieczności pomija nierówności oraz hierarchie społeczne i ekonomiczne, ponieważ w tym oglądzie pieniądz jest narzędziem handlu pomiędzy równymi, bezklasowymi i wolnymi uczestnikami dobrowolnej wymiany.

Podczas gdy metalizm postrzega genezę pieniądza w kategoriach spontanicznego wytworu sektora prywatnego, czartalizm podkreśla istotę roli, jaką w narodzinach i ewolucji pieniądza odegrała „władza”. W podejściu czartalistycznym „państwo” (lub każda inna zwierzchność publiczna z kompetencjami do wprowadzania odpowiedzialności) nakłada dług wyrażony w powszechnych, społecznych bądź prawnych jednostkach rozliczeniowych – pieniądzu – wykorzystywanych do wyceny tego zobowiązania. Państwo wprowadza pieniądz jako jednostkę rozliczeniową, służącą do definiowania i spłacania długów oraz innych zobowiązań. To poprzez tę właściwość do likwidowania długów i innych zobowiązań wobec państwa pieniądz nabywa swą wartość. Zatem jego wewnętrzna wartość jest nieistotna, ponieważ teoretycznie państwo może wybrać i wykorzystać jako pieniądz jakąkolwiek jednostkę rozliczeniową [*Understanding; Introduction; From the State*].

Czartalistyczny kontekst genezy pieniądza ujawnia więc nierówne relacje władzy i hierarchie społeczne. Jeżeli pieniądz „reprezentuje relację nakładających zobowiązania z tymi, którzy muszą je wypełnić” [“The Social” 74], istnienie pieniądza musi koniecznie oznaczać społeczny rozłam na wierzycieli i dłużników. Cytując Henry’ego, teorie czartalistyczne „siłą rzeczy konotują (lub przynajmniej sugerują) pewną wyjściową nierówność, ponieważ ci, którzy wysuwają roszczenia, muszą być na wyższej pozycji od tych,

1 Dokładne wyjaśnienie podejścia metalistycznego zawarte jest w pracach C. Mengera [*Principles; “On the Origins”; “Geld”; “Money”*]. Szczegółową krytykę metalizmu przeprowadzono w pracach Wraya i Semenovej [*Understanding; “Would You Barter with God?”; The Origins of Money; “Carl Menger’s”*].

których obarcza się zobowiązaniem. W przeciwnym wypadku nie byłoby żadnych społecznych powodów do regulowania wspomnianych zobowiązań ani żadnych mechanizmów egzekwowania spłaty” [78-79].

W dalszej części artykułu dokładniej omówimy perspektywę czartalistyczną, sięgając do prac Knappa, Innesa, Griersona i Inghama – badaczy, którzy istotnie przyczynili się stworzenia nowoczesnej wersji czartalizmu, czyli podejścia nazywanego dziś nowoczesną teorią pieniądza [Modern Money Theory – MMT].

Powstanie pieniądza i społeczeństwa klasowego w starożytnym Egipcie: pisma Johna Henry’ego

Henry [“The Social”] dokonał sprawdzianu teorii czartalistycznej w kontekście historii starożytnego Egiptu. Jego opis genezy egipskiego pieniądza jest pod wieloma względami zbieżny z tym, co zaobserwowano w starożytnej Grecji. W obu cywilizacjach początki pieniądza były ściśle powiązane z a) formowaniem się warstw społecznych; b) religijnym charakterem wczesnych społeczeństw nieegalitarnych; c) fundamentalną zmianą istoty zobowiązań społecznych, która korespondowała z przejściem od totemizmu do religii państwowej.

Według Henry’ego do około 4400 roku p.n.e. ludność Egiptu funkcjonowała w egalitarnej organizacji plemiennych. Pierwsze przypadki nierówności datuje się na lata 4400–4000 p.n.e., o czym świadczą odnalezione przez archeologów mogiły. W kolejnym tysiącleciu (4000–3000 r. p.n.e.) nierówności wyjątkowo się i przetrwały aż do okresu Nagada III (3500–3200 r. p.n.e.). W tamtym czasie można zaobserwować pierwsze oznaki instytucji królestwa, chociaż, ściśle rzecz ujmując, ówczesnych przywódców określa się jako protokrółów. Właściwi królowie pojawili się po roku 3000 p.n.e. wraz z systemem protopodatków i biurokratycznego aparatu władzy. Istotne jest, że to wtedy powstawały monumentalne świątynie oraz nastąpił rozwój państwowej religii skupionej wokół osoby króla. W okresie wczesnodynastycznym (3000–2625 r. p.n.e.) nierówności narastały i utrwały się jako coraz bardziej „naturalny” rozwój wydarzeń, osiągając kulminację w latach 2625–2130 p.n.e. (okres Starego Państwa), gdy ugruntowała się relacja króla (faraona) z głównym bóstwem państwowej religii [“The Social”]. Bez wątplenia powstanie nierówności odbywało się stopniowo na przestrzeni mileniów i zamiast traktować ten proces jako coś oczywistego, należy wyjaśnić przejście od porządków egalitarnych do nierównych struktur socjoekonomicznych. Jak właściwie do tego doszło?

Henry wyjaśnia, że wczesne sukcesy rolnictwa zawoalowały niewielkimi nadwyżkami ekonomicznymi, co umożliwiło zwolnienie części siły roboczej z pracy w bezpośredniej produkcji rolnej. Jednak badacz

podkreśla, że rozwój rolnictwa i nadwyżki produkcji same w sobie nie tłumaczą powstania nierówności. Ostatecznie członkowie społeczności plemiennej mogli po równo podzielić się naddatkiem. Jednak „od zarania rolnictwa minęło tysiąc lat, zanim pojawiły się pierwsze symptomy nierówności” [“The Social” 84].

W pewnym momencie zorientowane w znaczeniu podziału pracy plemienne społeczeństwa oddelegowały część mieszkańców do zadań hydraulicznych, mających na celu udoskonalenie zdolności kontrolowania Nilu [“The Social”]. W tamtym okresie prace wykonywane w ramach projektów hydraulicznych pochłaniały stałą część nadwyżki. Stopniowo jednak nadwyżka produkcji rosła, jednak na prace hydrauliczne przeznaczano wciąż taką samą (ustaloną konwencją) część, zatem do inżynierów z plemienych wiosek trafiało coraz więcej zasobów. Ponieważ proces ten nie przebiegał skokowo, całkowity wzrost plemiennych nakładów na projekty hydrauliczne był początkowo niezauważalny. Przyczyniło się do tego również fizyczne oddalenie inżynierów od reszty społeczności.

W miarę jak inżynierowie gromadzili dobra w ilości przekraczającej wymagania projektów hydraulicznych, *istota* ich relacji społecznych z resztą wspólnoty plemiennej zaczęła ulegać zmianie. Chociaż *pozory* stosunków społecznych się nie zmieniły (ostatecznie do inżynierów splaywała ustalona część nadwyżki), istota tych relacji podlegała fundamentalnemu przekształceniu. Henry tłumaczy, że wraz ze wzrostem nadwyżki wszyscy członkowie wspólnoty mogli cieszyć się lepszym standardem życia. Jednak w większym stopniu dotyczyło to inżynierów, ponieważ stanowili oni stosunkowo niewielką część społeczności. Henry szacuje, że na początkowych etapach tego przekształcenia nadwyżki rosły o pół promila rocznie. Lecz na przestrzeni tysiąca lat nawet tak nieznaczny przyrost może prowadzić do „wyraźnych różnic bezwzględnych” [“The Social” 85].

Zanim nierówność się wyjątkowo, klasa, która zdobyła dominację (dawniejsi inżynierowie hydraulicy), musiała znaleźć usprawiedliwienie dla nowych stosunków socjoekonomicznych, aby utrzymać wpływ z nadwyżki produkcji. W tym celu potrzebne było „stworzenie fasady sytuacji, w której nic się nie zmieniło, chociaż w istocie zmieniło się wszystko” [“The Social” 87]. To właśnie poprzez aparat religii nowa klasa rządząca upozorowała dawne wspólnotowe relacje i utrzymała w ten sposób socjoekonomiczną przewagę [87].

Precyzując, inżynierowie hydraulicy weszli w rolę kapłanów i podważyli istotę plemiennego totemizmu, wynosząc kapłana-króla na pozycję autorytetu w dziedzinie komunikacji z naturą [“The Social”]. Zasadniczo równało się to z powstaniem religii państwowej, podczas gdy wspólnotowy obowiązek wspierania projektów hydraulicznych został przekształcony w „podatki”, mające na celu utrzymanie uprzywilejowanej warstwy społeczeństwa. Ponadto pojawiła

się konieczność skonstruowania systemu księgowego służącego do ustalania wysokości podatków oraz ich ewidencjonowania. To właśnie w kontekście administracji księgowej wprowadzono standardową jednostkę rozliczeniową, czyli *deben*.

Deben stanowił początkowo ekwiwalent 92 (lub 91) gramów zboża. W późniejszym okresie Starego Państwa zboże zastąpiła miedź, a następnie złoto i srebro. Niezależnie od przyjętego surowca jednostka rozliczeniowa odpowiadała wadze 92 gramów. Choć dobra i usługi były wyceniane z ich pomocą, żaden z *debenów* nie mógł zmienić właściciela. Tak oto pieniądz zaistniał jako „zwyczajnie niematerialna jednostka tworzących i regulowanych zobowiązań” [“The Social” 93].

Powyższy opis początków pieniądza w starożytnym Egipcie podpira czartalistyczną tezę, że pieniądz nie jest „przedmiotem”, lecz relacją społeczną, w ramach której duża grupa ludzi ma nieodwzajemnione zobowiązania wobec mniejszości. Cytując Henry’ego:

To nie „przedmiot” ma znaczenie, lecz uprawnienie jednej części społeczeństwa do narzucania swojego porządku większości, a także instytucje, poprzez które większość akceptuje wolę mniejszości. Zatem pieniądz jako jednostka rozliczenia reprezentuje relacje klasowe, które wykształciły się w Egipcie (i poza nim), a relacje klasowe są relacjami społecznymi [“The Social” 95-96].

Ponadto, jak wspomniano wcześniej, religia państwa (w kamuflażu dawnego totemizmu plemiennego) służyła jako główna instytucja, za sprawą której większość akceptowała wolę mniejszości.

Wywód Henry’ego czyni wreszcie oczywistym, że powstanie nierówności w starożytnym Egipcie stanowiło wypadek historii i nie było efektem jej naturalnego biegu. Choć plemienne wioski przeznaczały stałą część nadwyżki produkcji na regulowanie Nilu, ich mieszkańcy nie mogli przewidzieć, że w ciągu tysięcy lat narodzi się przez to klasa uprzywilejowana pod względem społecznym i ekonomicznym. Samo wyobrażenie (lub idea) nierówności nie mogło istnieć w egalitarnym społeczeństwie. Idea nierówności musiała raczej wyłonić się z praktyki, będącej nieprzewidzianą, długofalową konsekwencją pozornie niewinnej decyzji plemienia, aby wspierać inżynierów hydraulików w ich dążeniach do kontrolowania Nilu:

Odlam egalitarnego społeczeństwa nie mógł tak po prostu *de novo* określić się jako osobna i nierównoprawna klasa. Skąd miałby czerpać ideę nierówności? Musiała ona pochodzić z praktyki, a praktyka rozwinęła się jako konsekwencja historycznego przypadku, a nie świadomego planu. W Egipcie proces ten wyniknął z plemiennych decyzji, której długofalowe skutki były nie do przewidzenia, i osiągnął swój finał po upływie tysiąca lat [“The Social” 86-87].

Podsumowanie: od czartalizmu do nowoczesnej teorii monetarnej i większej równości

W pracy tej przeanalizowaliśmy elementy składowe oraz tradycję intelektualną czartalizmu – alternatywnego podejścia do pieniądza i kredytu, obecnie określanego jako nowoczesna teoria monetarna. Poprzez rozpatrzenie natury i genezy pieniądza w starożytnym Egipcie zademonstrowaliśmy historyczne zastosowanie perspektywy czartalistycznej. W podsumowaniu odniesiemy się do tego, jakie implikacje ma czartalistyczne podejście dla naszego rozumienia polityki fiskalnej praktykowanej w przestrzeni politycznej państwa emitującego własny pieniądz.

Po pierwsze, nowoczesny pieniądz należy do państwa: to ono definiuje walutę rozliczeniową, nakłada podatki i inne zobowiązania oraz akceptuje płatności w tych jednostkach. Jeśli chodzi o zdolność państwa do emitowania papierów dłużnych (niezależnie czy są to pieniądze, rezerwy banku centralnego, czy skarbowe papiery wartościowe), tym, co się liczy, jest ich akceptacja po stronie popytowej. Jednak państwo dysponujące suwerenną władzą może – chociażby w ograniczonym zakresie – domagać się własnych papierów dłużnych poprzez nakładanie podatków, które muszą być opłacane w jego walucie. Ponadto, znajdując się na szczycie „piramidy pieniężnej” [Kelton], państwowe papiery dłużne są wymagane do celów rozliczeń i utrzymania rezerw [From the State].

Po drugie, założenia czartalizmu pozostają w konflikcie z klasycznym pojęciem „ograniczeń budżetowych rządu” (*government budget constraint* – GBC), zgodnie z którym wydatki państwa muszą być „finansowane” przez wpływy podatkowe, pożyczki lub „drukowanie pieniędzy”. Perspektywa GBC zasadniczo zakłada, że rząd jest użytkownikiem pieniądza, a nie jego eminentem. W tym ujęciu państwo przypomina gospodarstwo domowe lub przedsiębiorstwo, ponieważ musi uzyskać „dochód” (wpływ z podatków, składek, kar) lub „zapożyczyć się” (wyemitować skarbowe papiery wartościowe) [From the State].

Zgodnie z logiką MMT wydatki państwa występują *najpierw* – to znaczy przed uzyskaniem dochodu z podatków lub sprzedażą obligacji. Zanim państwo otrzyma własne papiery dłużne w formie zapłaty, najpierw musi je dostarczyć (podmiotom sektora prywatnego – przyp. tłum.), zanim podatek będzie mógł być zapłacony. A jeśli nabywcy płacą za obligacje, korzystając z państwowych papierów dłużnych, oznacza to, że państwo wydało (lub pożyczyło) swoje papiery dłużne, zanim sprzedało obligacje. Choć może się wydawać, że sprzedaż obligacji „finansuje” wydatki skarbu państwa, w rzeczywistości prowadzona jest w celu pozbycia się rezerw, które pociągnęłyby stopę typu *overnight* poniżej celu prowadzonej polityki. W rzeczywistości tworzenie pieniądza, wpływy podatkowe i sprzedaż obligacji są różnymi elementami procesu państwowego wydatkowania. Nie istnieje żadna

alternatywna ścieżka „finansowania” tych wydatków. Bardziej transparentne byłoby, gdyby suwerenne państwa „wydawały rabosze”² lub wybijały nowe monety [Central Bank; “Outside”].

Oczywiście państwo może ograniczyć swoją zdolność do emitowania papierów dłużnych na przykład poprzez proces budżetowy, ustalenie maksymalnego pułapu zadłużenia, równoważenie budżetu lub wprowadzenie limitu zadłużenia i deficytu zgodnie z kryteriami z Maastricht. Państwo może także sprawić, że suwerenny system walutowy będzie funkcjonował jak wyobrażony system pieniądza towarowego poprzez wymóg wymiany na żądanie na złoto lub obcą walutę. Każde z wymienionych ograniczeń byłoby zasadniczo samoograniczeniem, podyktowanym względami praktycznymi, jako że ograniczenia te nie występują „naturalnie” za sprawą „towarowej natury” pieniądza [From the State].

Kompetencja państwa do narzucania zobowiązań, definiowania jednostki rozliczeniowej i emitowania pieniądza służącego do ich spłaty wyposaża organy w znaczące instrumenty siły [“The Reality”; Modern]. Oznacza to, że można wykorzystać te instrumenty na rzecz pomnażania dobra publicznego – prowadząc politykę pieniężną, społeczną i zatrudnieniową, jak działo się to w „erze Keynesa” (1947–1975). W tamtym okresie rząd Stanów Zjednoczonych „narzucił podstawowy układ – wprowadzając Keynesowskie zasady, osiągnął niemalże pełne zatrudnienie, zwiększając siłę przetargową zwyczajnych pracowników, zagwarantował ubezpieczenie społeczne i rozwinął inwestycje publiczne. W konsekwencji coraz większa część ogólnego dochodu trafiała do rąk klasy średniej, a udział klasy wyższej w całości proporcjonalnie malał” [Aftershock 49]. W okresie Keynesowskim „prawie wszyscy, którzy chcieli pracować, znajdowali zatrudnienie z przyzwoitą płacą (realną) lub przynajmniej taką, która rosła” [43]. Stawki realnego wynagrodzenia zwiększały się dla wszystkich, a nie tylko dla jednego lub dziesięciu procent najlepiej zarabiających [43].

2 Rabosz [ang. *tally*] – deseczka, której używano od czasów starożytnych do zapisywania ważnych danych. Podzielony na pół służył jako narzędzie ewidencjonowania długów – dwie części z identycznymi zapisami przypadły kredytobiorcy i wierzycielowi. Najbardziej usystematyzowane użycie rabosza miało miejsce w średniowiecznej Anglii, gdzie funkcjonował on jako środek wymiany – przenoszalny kredyt. Gdy król potrzebował gotówki, „wydawał rabosze” lokalnym poborcom podatków w zamian za pieniądze. Rabosze pozostawały w obiegu, a o ich wartości decydowało to, że można było nimi uregulować zobowiązanie podatkowe, funkcjonowały więc jak pieniądź (przyp. tłum.).

3 W tym miejscu warto odnotować rozróżnienie Michaela Manna „despotycznej” i „infrastrukturalnej” siły państwa [Mann 59–64]. Ingham zastosował to rozróżnienie do instytucji pieniądza, wypuklając w ten sposób jego „dwoistą naturę” [“The Nature” 20]. Chociaż pieniądź jest w stanie zwiększyć daną „zdolność społeczeństwa do załatwiania spraw, jak pokazuje ekonomia keynesowska”, ta „infrastrukturalna siła pieniądza” może także ulec „zawłaszczeniu przez konkretny interes” [20].

Jak wiadomo, kres polityki Keynesowskiej nastąpił w połowie lat 70. XX wieku. Wtedy także odwrócił się trend zwiększania równości. Od 1976 roku realne dochody 20% najgorzej zarabiających Amerykanów stoją w miejscu, a coraz więcej bogactwa kumuluje się na samej górze. W 2007 roku 23% ogólnego dochodu w USA trafiło do 1% najlepiej zarabiających (w porównaniu z 8% w 1980 roku) [“Foreword”]. Amerykańscy pracownicy konfrontują się z zastojem zarobków, a chcąc zabezpieczyć swój poziom życiowy, w coraz większym stopniu muszą polegać na zadłużeniu, przez co wspierają interesy i wpływy sektora finansowego.

Pod koniec lat 70. XX wieku rangę polityki fiskalnej podkopywała jej rzekoma inflacyjność [Taylor], natomiast w dzisiejszym dyskursie dominuje błędne przekonanie, że wydatkowanie państwa jest ograniczone zakresem jego zdolności do nakładania podatków i zaciągania pożyczek. Czartalizm i MMT wyraźnie pokazują, że wszelkie ograniczenia państwowych wydatków są samodzielnie nałożonymi, instytucjonalnymi restrykcjami, które mogą zostać zniesione w demokratycznym procesie decyzyjnym.

Chociaż geneza pieniądza splota się z powstaniem nierówności, prawidłowo funkcjonujące społeczeństwo demokratyczne dysponuje siłą, która jest w stanie osłabić nierównościową charakterystykę pieniądza poprzez działania na rzecz interesu publicznego. Przykładem jest tworzenie lokalnych miejsc pracy przy pomocy funduszy federalnych oraz wsparcie godnych płac ze strony organów. Finansowane w ten sposób stanowiska mogłyby powstać – i przetrwać – w wielu obszarach, takich jak na przykład: infrastruktura publiczna (łącznie z projektami zielonej energii), edukacja, rozwój społeczny, publiczna służba zdrowia, budownictwo komunalne, opieka społeczna. Takie programy stanowią lepsze wsparcie dla klasy średniej; uniezależniając ją od kredytów, zmniejszają także wpływy sektora finansowego. Podobnie władze federalne mogą pokrywać koszty powszechnego systemu ochrony zdrowia, eliminując w ten sposób komercyjne firmy ubezpieczeniowe, których dochody szybują do góry, w miarę jak wzrasta zadłużenie medyczne rodzin *dysponujących* ubezpieczeniem zdrowotnym. W 2007 roku 62% upadłości konsumenckich w USA było spowodowane rachunkami za leczenie, mimo że trzy czwarte deklarujących koszty medyczne jako przyczynę upadłości miało wykupione ubezpieczenie na początku choroby [“Medical”].

W nierówności dochodów i bogactwa nie chodzi tylko o kwestię niesprawiedliwości ekonomicznej. Koszty nierówności obejmują między innymi pogorszenie zdrowia psychicznego i fizycznego wraz z epidemią otyłości, kiepskie wyniki w nauce wśród dzieci, a także erozję życia wspólnotowego i relacji społecznych [Wilkinson and Pickett]. MMT ujawnia potencjał systemu monetarnego do służenia interesowi publicznemu poprzez przywrócenie zdrowych i funkcjonujących wspólnot oraz budowę godziwej

i sprawiedliwej przyszłości dzięki zaangażowaniu organów w kwestię pełnego zatrudnienia. Nie istnieją takie „ograniczenia finansowe”, które uniemożliwiłyby władzy osiągnięcie tych celów.

Prawdziwym problemem nie jest brak równowagi finansowej w postaci deficytu budżetowego państwa, lecz raczej brak równowagi w rozkładzie sił, spowodowany błędnym przekonaniem, że zdolność państwa do zwalczania bezrobocia, nierówności i ubóstwa, a także zapewnienia godziwej opieki zdrowotnej,

emerytalnej i świadczeń socjalnych jest ograniczona poprzez jego finanse. W rezultacie tej fałszywej ideologii zbyt duża władza skupiona jest w rękach sektora finansowego; zbyt dużo zasobów publicznych uległo sprywatyzowaniu w pogoni za prywatnym zyskiem; zbyt mało starań dokłada demokratyczny rząd, aby służyć interesowi publicznemu. Państwo-drapieżnik [Galbraith] musi zostać zastąpione władzą ludu, działającego na rzecz dobra publicznego poprzez użycie nowoczesnego pieniądza [*Imbalances?*].

Lista prac cytowanych

Atwood, Margaret. *Payback: Debt and the Shadow Side of Wealth*. House of Anansi Press, 2008.

von Braun, Christina. „Einleitung”. *Heiliges Geld: Eine Historische Untersuchung über den Sakralen Ursprung des Geldes*, edited by Bernhard Laum, Semele Verlag, 2006.

Cook, Robert M. “Speculation on the Origins of Coinage”. *Historia*, no. 7, 1958, pp. 257-262.

Desmonde, William. H. *Magic, Myth, and Money: The Origin of Money in Religious Ritual*. The Free Press of Glencoe, 1962.

Finley, Moses I. *Economy and Society in Ancient Greece*. Penguin Books Ltd, 1981.

Galbraith, James K. *The Predator State: How Conservatives Abandoned the Free Market and Why Liberals Should Too*. Free Press, 2009.

Gardner, Percy. *The Types of Greek Coins*. Cambridge University Press, 1883.

Goodhart, Charles A.E. *Money, Information and Uncertainty*. The MIT Press, 1989.

---. “The Two Concepts of Money: Implications for the Analysis of Optimal Currency Areas”. *European Journal of Political Economy*, no. 14, vol. 3, 1998, pp. 407-432.

Grierson, Philip. *Numismatics*. Oxford University Press, 1975.

---. *The Origins of Money*. The Athlone Press, University of London, 1977.

Head, Barclay V. “Greek Coins”. *Coins and Medals: Their Place in History and Art*, edited by Stanley Lane-Poole, Argonaut, Inc., Publishers, 1968, pp. 10-41.

Henry, John F. *The Making of Neo-Classical Economics*. Unwin Hyman, 1990.

---. “The Social Origins of Money: The Case of Egypt”. *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*, edited by L. Randall Wray, Edward Elgar, 2004, pp. 70-98.

Howgego, Christopher. *Ancient History from Coins*. Routledge, 1995.

Hudson, M. “The Archaeology of Money: Debt versus Barter Theories of Money’s Origins”. *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*, edited by L. Randall Wray, Edward Elgar, 2004, pp. 99-127.

Ingham, Geoffrey. “‘Babylonian Madness’: On the Historical and Sociological Origins of Money”. *What Is Money?*, edited by John Smithin, Routledge, 2000, pp. 16-41.

---. “Money is a Social Relation”. *Review of Social Economy*, no. 54, vol. 4, 1996, pp. 507-529.

---. “Oh Sacred Hunger of Pernicious Gold! What Bands of Faith Can Impious Lucre Hold?”. *European Journal of Sociology*, no. 54, vol. 1, 2013, pp. 127-146.

---. *The Nature of Money*. Polity Press, 2004.

---. “The Nature of Money”. *Economic Sociology: European electronic newsletter*, no. 5, vol. 2, 2004, pp. 18-28.

Innes, Alfred M. “What Is Money?”. *The Banking Law Journal*, no. 30, 1913, pp. 377-408.

---. “The Credit Theory of Money”. *The Banking Law Journal*, no. 31, 1914, pp. 151-168.

---. *Martyrdom in Our Times: Two Essays on Prisons and Punishments*. Williams and Norgate Ltd, 1932.

Kelton, Stephanie. “The Role of the State and the Hierarchy of Money”. *Cambridge Journal of Economics*, no. 25, vol. 2, 2001, pp. 149-163.

Kelton, Stephanie, and John F. Henry. “Hospitality versus Exchange: The Limits of Monetary Economies”. *Review of Social Economy*, no. 59, vol. 2, 2001, pp. 203-226.

Kelton, Stephanie, et al. “A Chartalist Critique of John Locke’s Theory of Property, Accumulation, and Money: Or Is It Moral to Trade Your Nuts for Gold?”. *Review of Social Economy*, no. 62, vol. 1, 2004, pp. 51-65.

Keynes, John M. *A Treatise on Money. Volumes I and II*. Harcourt, Brace & Company, 1930.

Knapp, Georg F. *The State Theory of Money*. Translated by H.M. Lucas, and J. Bonar, Macmillan and Co., Ltd, 1924.

Kraay, Colin M. “Hoards, Small Change and the Origin of Coinage”. *The Journal of Hellenistic Studies*, vol. 84, 1964, pp. 76-91.

---. *Archaic and Classical Greek Coins*. Sanford J. Durst, 1976.

Kurke, Leslie. *Coins, Bodies, Games and Gold: The Politics of Meaning in Archaic Greece*. Princeton University Press, 1999.

- Laum, B. *Heiliges Geld: Eine Historische Untersuchung über den Sakralen Ursprung des Geldes*. Verlag von J.C.B. Mohr, 1924.
- Lerner, Abba P. "Money as a Creature of the State". *The American Economic Review*, no. 37, vol. 2, 1947, pp. 312-317.
- Mann, Michael. *The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914*. Cambridge University Press, 1993.
- Martin, Thomas R. "Why Did the Greek »Polis« Originally Need Coins?". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, no. 45, vol. 3, 1996, pp. 257-283.
- . *Ancient Greece: From Prehistoric to Hellenistic Times*. Yale University Press, 2000.
- "Medical Debt among People with Health Insurance. Report". *The Henry J. Kaiser Family Foundation*. <https://www.kff.org/wp-content/uploads/2014/01/8537-medical-debt-among-people-with-health-insurance.pdf>.
- Menger, Carl. *Principles of Economics*. Translated by James Dingwall, and Bert F. Hoselitz, New York University Press, 1981.
- . "On the Origins of Money." *The Economic Journal*, no. 2, vol. 5, 1892, pp. 239-255.
- . "Geld". *Handwörterbuch der Staatswissenschaften 4*, edited by Johann Conrad, and Ludwig Elster, W. Lexis, and E. Loening, G. Fischer, 1900.
- . "Money". *Carl Menger and the Evolution of Payments Systems: From Barter to Electronic Money*, edited by Michael Latzer, and Stefan W. Schmitz, Edward Elgar, 2002, pp. 25-107.
- Migeotte, Léopold. *The Economy of the Greek Cities: From the Archaic Period to the Early Roman Empire*. Translated by Janet Lloyd, University of California Press, 2009.
- Minar, Edwin L. *Early Pythagorean Politics in Practice and Theory*. Waverly Press, 1942.
- Morgan, Lewis H. *Ancient Society*. University of Arizona Press, 1985.
- Peacock, Mark S. *Introducing Money*. Routledge, 2013.
- . "The Origins of Money in Ancient Greece: The Political Economy of Coinage and Exchange". *Cambridge Journal of Economics*, vol. 30, no. 4, 2006, pp. 637-650.
- . "The Political Economy of Homeric Society and the Origins of Money". *Contributions to Political Economy*, no. 30, vol. 1, 2011, pp. 47-65.
- Piketty, Thomas. *Capital in the Twenty-First Century*. Translated by Arthur Goldhammer, The Belknap Press of Harvard University Press, 2014.
- Platon. *Prawa*. Translated by Maria Maykowska. Wydawnictwo Alfa, 1997.
- Reich, Robert. "Foreword". *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*, by Richard Wilkinson, and Kate Pickett, Bloomsbury Press, 2010, pp. ix-xii.
- . *Aftershock: The Next Economy and America's Future*. Vintage Books, 2013.
- Seaford, Richard. *Reciprocity and Ritual: Homer and Tragedy in the Developing City-State*. Oxford University Press, 2003.
- . *Money and the Early Greek Mind: Homer, Philosophy, Tragedy*. Cambridge University Press, 2004.
- Semenova, Alla. "Carl Menger's Theory of Money's Origins: Responding to Revisionism". *The European Journal of the History of Economic Thought*, no. 21, vol. 1, 2014, pp. 107-141.
- . *The Origins of Money: Evaluating Chartalist and Metallist Theories in the Context of Ancient Greece and Mesopotamia*. 2011, University of Missouri, PhD dissertation.
- . "Would You Barter with God? Why Holy Debts and Not Profane Markets Created Money". *American Journal of Economics and Sociology*, no. 70, vol. 2, 2011, pp. 376-400.
- Sitta von Reden, *Exchange in Ancient Greece*. Gerald Duckworth & Co. Ltd., 2003.
- . "The Politics of Monetization in Third-Century BC Egypt". *Money and Its Uses in the Ancient Greek World*, edited by Andrew Meadows, and Kirsty Shipton, Oxford University Press, 2001, pp. 65-76.
- Spengler, Joseph J. *Origins of Economic Thought and Justice*. Feffer & Simons, Inc, 1980.
- Stiglitz, Joseph E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W.W. Norton and Company, 2013.
- Taibbi, Matt. *The Divide: American Injustice in the Age of the Wealth Gap*. Spiegel and Grau, 2014.
- Taylor, Christopher. *A Macroeconomic Regime for the 21st Century: Towards a New Economic Order*. Routledge, 2011.
- van der Vliet, Edward C.L. "Review of Exchange in Ancient Greece, by Sitta von Reden". *Mnemosyne*, no. 51, vol. 4, 1998, pp. 497-500.
- Wilkinson, Richard, and Kate Pickett. *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. Bloomsbury Press, 2009.
- Wray, L. Randall. *Central Bank Independence: Myth and Misunderstanding*. Levy Economics Institute Working Paper No. 791, 2014, <http://www.levyinstitute.org/publications/central-bank-independence>.
- . "Conclusion: The Credit Money and State Money Approaches". *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*, edited by L.R. Wray, Edward Elgar, 2004, pp. 223-262.
- . *From the State Theory of Money to Modern Money Theory: An Alternative to Economic Orthodoxy*. Levy Economics Institute Working Paper No. 792, 2014, <http://www.levyinstitute.org/publications/from-the-state-theory-of-money-to-modern-money-theory>.
- . *Imbalances? What Imbalances? A Dissenting View*. Levy Economics Institute Working Paper No. 704, 2012, http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_704.pdf. Accessed 6 September 2014.
- . *Introduction to an Alternative History of Money*. Levy Economics Institute Working Paper No. 717, 2012, http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_717.pdf.

---. *Modern Money Theory: A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems*. Palgrave Macmillan, 2012.

---. "Modern Money". *What Is Money?*, edited by John N. Smithin, Routledge, 2000, pp. 42-66.

---. *Outside Money: The Advantages of Owning the Magic Porridge Pot*. Levy Economics Institute Working Paper No. 821, 2014, http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_821.pdf.

---. "The Reality of the Present and the Challenge of the Future: Fagg Foster for the 21st Century". *Journal of Economic Issues*, no. 50, vol. 1, 2016, pp. 245-268.

---. *Understanding Modern Money: The Key to Full Employment and Price Stability*. Edward Elgar, 1998.

Wray, L. Randall, and Stephanie Bell. "Introduction". *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*, edited by L.R. Wray, Edward Elgar, 2004, pp. 1-13.

Abstract

The Rise of Money and Class Society: The Contributions of John F. Henry

Alla Semenova, L. Randall Wray

This paper explores the rise of money and class society in ancient Greece, drawing historical and theoretical parallels to the case of ancient Egypt. In doing so, the paper examines the historical applicability of the chartalist and metallist theories of money. It will be shown that the origins and the evolution of money were closely intertwined with the rise and consolidation of class society and inequality. Money, class society, and inequality came into being simultaneously, so it seems, mutually reinforcing the development of one another. Rather than a medium of exchange in commerce, money emerged as an "egalitarian token" at the time when the substance of social relations was undergoing a fundamental transformation from egalitarian to class societies. In this context, money

served to preserve the façade of social and economic harmony and equality, while inequality was growing and solidifying.

While the origins of money are to be found in the origins of inequality, a well-functioning democratic society has the power to subvert the inequality-inducing characteristic of money via the use of money for public purpose, following the principles of Modern Money Theory (MMT).

keywords: nature of money, chartalism, metallism, origins of money, origins of coinage, inequality, class, ideology, religious ideology, state formation, state theory of money, Modern Money Theory

NEOLIBERALISM

WET DREAM

IS YOUR

